

ТИЖНЕВИК **ПРОМІНЬ** ТИЖНЕВИК

літератури, науки, мистецтва й громадського життя.

Не сумуй, моя кохана,
Що в чужій я стороні,—
Вийди в гай,—та ж там від рана
Ллються співи чарівні.

Там почувеш слов'я ти,—
Він чув спів мій тут в гаю,
І подавсь тобі співати
Про любов палку мою.

Слухай серцем в чистім полі
Срібний жайворонків дзвін:
Він порве твій дух до волі—
Путь до сонця вкаже він.

Коли-ж буря пронесеться
З громом-стогоном страшним,
Знай,—то відгук мого серця
З його болем навісним.

Все, що серце хвилювало,
Змалку я в душі ховав
І весь скарб оцей помалу
Вітру й хмарам передав...

Не сумуй же, моя мила,
Моя пташко дорога,
Що нас доля розлучила,
Наче казкова яга...

Як захочеш із мною
Ти розважить смуток свій,—
Вийди в поле, в гай весною,
Де пташок співає рій;

Де без впину в травах б'ється
Живчик вічності святий...
Тільки слухай вухом серця—
Скрізь почувеш голос мій...

Д. Ар.

А. Постолювський.

Записки Кирпатого Мефистофеля.

Р о м а н.

В розчинене вікно потягає розталого корою дерева і кислим, вохким духом водянистого, весняного снігу, що ріденько чвакає під ногами. Табашний дим, розділений течією повітря, незадоволено клублячись, розріджується. Чути, як дзвонять в Софійському Соборі великопостним, задумливим дзвоном. Там, у Соборі тихо тріскотять свічки, пахтить вільгостю стін, під баньою високо вгорі лунає монотонний голос дячка.

Весна—паскудний час, непокійний, розхристаний, безглуздий. Вечорами тільки й можна робити, що грати в карти. Тут принаймні знаєш, в чому річ. За одну ніч гри можеш взнати все минуле й майбутнє своїх партнерів.

Ось Карачапов, він здатний схопити людину, що попала в скрутне становище, здушити її за горло й душити доти, доки

ні копійки не лишиться у неї. Робитиме це серйозно, з діловитою пикою, мовчки, строго, поважно.

Клапан—боягуз, хапа дрібничками. Схопивши, озирається, біжить у куточок і там наминає свій маслачок. Крім маслачків ні про що не мріє.

Сосницький гасає в різні боки. Коли йдеться йому, може кинутись в воду і, ризкуючи життям, рятувати другого. Коли погано,—може підставити ніжку приятелів і знаходити для себе сатисфакцію в біді його.

Мені приємно заманути на саму го у і спихнути вниз. І той мент, коли в пошрених надією і захватом очах блискає жах—е найкращий. Приємно, коли увага застигає і ти обережно, м'ягко повертаєш його в той бік, який тобі потрібний. А він посміхається

Перспективи нового життя.

Коли нинішня війна розгорнулася в усій своїй грозі і відкрила справжнє своє обличчя, разом із жахом перед страшною руїною, яка вона несла культурному, суспільному, економічному життю, виникало горяче бажання, щоб більше щось подібне вже не повторилося. І як звичайно буває, що віра йде в парі з бажанням—що людина вірить радо тому, чого бажає, явилась і розповсюдилась віра в те, що так воно й буде. Не тільки белетристи, але й публіцисти й політики дуже довго напередими запевняли громадянство, що ся війна буде останньою, знищить мілітаризм, приведе на землю царство спокою і т. ин., і така віра на якийсь час дійсно захопила широкі круги. Віра як віра, яка не шукала аргументів для розуму, а потішала людей, що всі теперішні страшні напруження й утрати не марно йдуть, вони потрібні й повинні бути доведені до краю не вважаючи ні на що, бо, мовляв, забезпечують легше існування будучим поколінням, приносять суцільне щастя й добро дітям і внукам. Се дало оправданне жертвам крові, достатку й культури. І при тім приймалося, що все те добро прийде само собою, автоматично, разом з «повною перемогою» своєї сторони. Коли переможуть ворога, продиктують йому умови, закують його як апокаліптичного звіря і скинуть в безодню на будучі віки, сама собою правда і любов запанують на землі.

Та минав час, і гіркі сумніви все більше точили сю певність і надії. «Холодні поміччя» нагадували, що від руїни і знищення, яке несе з собою війна, самого по собі, автоматично не можна чекати ніякого добра і щастя. Сама по собі війна не може бути джерелом згоди і спокою, навпаки—коли дати їй волю, «війна війну родить». Сим разом війна, без сумніву, виникла з обставин втворених балканськими війнами 1912 р. і може понести зародки нових війн, цілого циклу їх, в тім роді як клубок так званої Тридцятьлітньої війни або війн наполеонських.

І от під натиском таких грізних острог і пригадок недавній оптимизм все більше уступає місце гіркому песимизмові. Люде звєв'рюються не тільки в сподіванім приході золотого віку, але взагалі в усякім поступі, в розумності життя, в самім людським розумі й його засобах, шукають розради в повороті до віри, до церкви, до Бога. В часописах, в літературі перейшло багато вістей про се нове навернення людскости. Одною з найбільш голосних і яскравих ілюстрацій таких переходів від рожевого оптимизму до

гіркого відчаю, таких переломів в світогляді й кризи людської мисли була недавня книга популярного англійського романиста Уельса, письменника з укладом мисли позитивистським, який з початком війни виступав горячим панегіристом «мечазгоди», в'сцуном нового золотого віку, тріумфу людського розуму, справедливости й згоди, що несе з собою нинішня війна, а в своїм «Міст. Брітліngu», посипавши попільом голову серед оргії людської ненависти й засліплення, вихід з неї бачить тільки в повороті до Бога, до віри, до релігії. «Історія научила нас шукати і знаходити Бога»,—таким акордом кінчиться останній роман сього позитивиста й еволюціониста.

Меньш імпульсивні люде не спішать зрікатися засобів людської мисли, людської колективної праці, людського шукання правди-справедливости в перебудові на краще людського життя й наближенню його до тих же ідеалів згоди, правди й любови. Шукають до того дороги в проектах реформ політичних, економічних, соціальних, в об'єднанню інтелігентських кругів більш міцнім і щирім, ніж те, яке розтріслось під ударом нинішньої війни. Писалось і пишеться на сі теми багато. На жаль, багато з того не доходить до наших слухів, а ще менше з його може в нинішніх обставинах обговорюватись свобідно і всесторонно, тому часто проходитьсь мовчаннем, бо що ж його заводити мову, коли можна сказати тільки—з одного боку мовляв так, а як з другого—про се можна буде поговорити колись з часом.

Треба завважити, що саме жите останніх літ дає багато цікавого матеріалу, що попишає людську думку до сміливих виводів і домагань. Бо руйнуючи людську силу, культуру, добробут, нинішня хвиля розбиває також і ріжні перегороджі і перепони в суспільнім і політичнім життю, які ще недавно здавались не дай Боже якими святими, непохитними і непереступними,—і тим чином улекшує реформу життя, його перебудову. Се, розуміється, не зрівноважує навіть і в приближенню всеї шкоди і винищення, як несе з собою війна, про те факт зостається фактом, що разом з знищенням старого розчищується ґрунт і для нового соціального й політичного життя, і дещо творить в тім напрямі навіть сама війна, чи краще сказати—викликане нею напруженне економічної сили, промислу й громадської організації. Досить пригадати отсей незмірний зріст влади колектива над індивідуальністю, підпорядкованне приватного

хозяйства, буржуазної, капіталістичної господарки соціальної, чи то державній контролі, що вже тепер раз-у-раз робить фабриканта, сільського господаря, неогоціанта простим агентом, зарядчиком, приказчиком держави в його власнім ділі, соціалізує його економічну діяльність в такій мірі, яка недавно задавалася навіть немислимою в буржуазно-капіталістичнім устрою. Але подібні ж рзкі переміни діються і в сфері державних відносин, не кажучи вже про міжнародне право, вповні зрушене в самих своїх підставах.

Сі переміни, сі нові можливості дають сильні імпульси політичній і соціальної мисли в питаннях «нового неба і нової землі, в нихже правда живе»,—дарма що ся мисль не розгортуюється поки що вповні в літературі, в пресі, в політичнім житю.

Серед документів сих змагань одно з найважніших—або я таки б просто сказав—найважніше місце займає промова президента американських Сполучених Держав Вільсона, проголошена ним в засіданню сената Спол. Держав дня 9(22) січня і того ж дня вечером офіційно доручена представниками Спол. Держав всім правительствам—чим було підчеркнене все значінне сеї заяви. Маємо перед собою таким чином не тільки виклад гадок визначного політичного діяча, мислителя й ученого (президент Вільсон визначний учений спеціаліст, бувший професор, автор поважних праць по праву державному), не тільки навіть погляди довірем співгорожан поставленої на найвищий можливий щабель авторитету—президента найбільшої з республік, саме тільки вибраного на ново загальним голосованнем, яке дало апробату його поглядам, програмі й тактиці в нинішніх обставинах,—але й акт високої політичної, міжнародньої ваги, котрому американське правительство підчеркнуло всю його авторитетність, всю вагу гадок, в нім виложених.

Тим вони й набирають такого значіння в очах усіх зацікавлених перспективами нового життя. Бо ж видима річ, що при виробленню основ нових відносин голос великої заатлантичської республіки—яка вже тепер не з доброго дива, не без певних підстав виступила в ролі посередниці між ворожими сторонами, матиме вагу велику. А підставою її мирової тактики, очевидно, будуть принципи, виголошені в такій незвичайній обстанові її президентом. Він і сам в своїй промові досить ясно дає зрозуміти, що сі принципи будуть поставлені умовою з боку американських

Спол. Держав для будучих міжнародніх відносин.

Стріча, яку знайшла попередня нота президента в справі замирення, очевидно, ні трохи не збентежила його—та мабуть в сій стрічі й не було для нього нічого несподіваного. З притиском висловлює він в своїй промові переконанне, що «тепер вже не довго прийдеться чекати міжнароднього порозуміння задля забезпечення всьому світови згоди і справедливости». Всю вагу при тім кладе на те, щоб «будуча угода, якою закінчиться нинішня війна, була звязана з певним порозумінням, котрого міжнародній характер зробив би зовсім неможливим поновлення нинішньої катастрофи». Постулят тривкого, певного спокою являється основою всеї політики будуччини. «Керманічі держав повинні мати на меті інтереси спокою і в сім напрямі кермувати своєю політикою, так як перше вони будували свої рахунки на війні й неустанно готовились до суперництва і безмилосердної боротьби». І першою умовою такої тривкої згоди през. Вільсон вважає «правильне розв'язанне пекучих питань територіального, расового і національного характера». «Почуте правди і міжнародньої справедливости» повинно бути задоволене в сій сфері національних відносин, щоб стати основою тривкого спокою.

«Рівність націй, на котрій має опиратись будова тривкої згоди, мусить знайти свій вираз в їх рівноправности. В гарантіях сеї рівноправности не повинно бути різниці між націями великими й малими, між державами могутніми й слабими. Право мусить опиратись на спільну силу всіх націй, від порозуміння котрих буде залежати й згода,—а не на силу котроїсь з них. Розуміється, се не значить рівности територій й иньших ресурсів, і взагалі рівности в поділі засобів, оскільки вони не являються наслідком простого спокійного розвитку народів. Але ніхто й не жде і не вимагає нічого иньшого крім рівного права. Людство прагне в сій хвилі свободи існування, а не рівности засобів».

«Але тут есть іще елемент важніший навіть від рівного права. Між організованими народами не може і не повинна бути трівка така згода, яка не виходить з принципу, що правительство свої справедливі права отримує з волі народу, і ніхто не має права передавати народи від одної держави до другої, наче то була проста безгласна річ. Для прикладу я от можу сказати напевно, що керманічі всіх держав згідні на те, щоб Польща була єдина, незалежна і самостійна. Але, і всім народам, які живуть під властю держави, що тримається иньшої віри, або має

завдання інші, навіть ворожі сим народам,— всім повинна бути забезпечена свобода існування, віри, економічного й соціального розвитку».

Виходячи з цього принципу рівності народів і держав в будучім життю, през. Вільсон виступає против війни до повної перемоги котрої небусть сторони, тому що «перемога була б рівнозначна з такою угодою, яка була б накинена переможеній стороні, бо переможець змусив би переможеного згодитися на його умови. Така угода була б звязана з пониженням, насильством, незносними уступками. Вона лишила б по собі занозу обиди, гірку пам'ять, і така згода була б побудована на піску. Трівкою може вважатися тільки така згода, яка уложена рівним з рівним і заложена на основі рівності і рівної участі в спільнім добрі». Далі, пропонуючи як «світову норму» доктрину президента Монроє «щоб ні одна нація не силкувалася підбити під своє панованнє інших, але щоб кождому народови полишено право свободного самоозначіння—прав йти вибраною дорогою розвитку без перепон і без застрашування слабших, так само як і сильніших», през. Вільсон виступає і против системи забезпечування інтересів державних дорогою коаліцій». Я пропоную,—каже він,—щоб на будуще всі народи ухилилися від союзів, які могли б їх втягнути в конкуренцію, заплутати їх в сіть інтриг, затягнути до егоїстичного супірництва і наробити заколоту в їх справах». Його програма—свого рода «Сполучені Держави» цілого світу. Він вважає перед усім потрібним забезпечити «свобідні, постійні, безпечні зносини між народами», як одну з важніших складників в проблемі мирного розвитку народів, і для того вважає потрібним забезпечити всім приступ до вільного моря. Свобідне уживаннє його вимагає, розуміється, обмеження морських зброєнь, «операції морських міжнародних сил для заховання свободи й безпеки на морях, а справа обмеження морських зброєнь приводить до питання може ще складнішого—про обмеженнє сухопутних воєнних сил, а також усіх програм озброєння».

Всі такі обмеження для свого здійсненнє вимагають, очевидно, якоїсь реальної сили, котра могла б реалізувати ухвалені норми і постанови й утримувати їх в силі. «Звичайні договори рідко забезпечують довготривалу згоду. Неминучо потрібно сотворити силу, яка б могла дати гарантію тривкості осягненого порозуміннє. Сила ся повинна бути сильнішою не тільки від кождої з націй, які воюють тепер, але навіть від якої небусть коаліції, минулої чи будучої, так щоб ні якийсь нарід ні якийсь

союз народів не могли тій силі противстати. Коли ми хочемо, щоб будуча згода вийшла трівка, її треба забезпечити вищою організованою силою всього людства».

Такі принципи будучих відносин, начеркнені промовою презид. Вільсона *)

Вони без сумніву цінні, і президент не помиляється, мабуть, коли висловлює надію, що виголошуючи їх, він говорить «іменем прихильників свободи і людскости ріжних країв, без ріжниць безпосередніх завдань їх свободи», «мовчазних народніх мас, які не мали спромоги висловитися з приводу утрати дорогих ім людей і знищеннє їх осель». Для всіх їх дуже цінно, що такі погляди висловлюються з такої авторитетної трибуни і мають всі шанси бути поставленими при укладанню нових відносин.

Для всіх заінтересованих національною згодою особливо цінне, що промова през. Вільсона вкладає більше конкретного, реального змісту в ходячу формулу «визволеннє малих народів» або «рівноправности народів». Досі вона звичайно повторюється в такій загальній формі, що туди можна по своїй волі вкладати зміст найбільш ріжнородній. Високі дипломати й політики, що виголошують сю формулу, під народами та націями звичайно розуміють понятя державні, себ-то оборону самостійности чи рівноправности держав або державних націй. Тільки державні нації мають право на міжнародню охорону своєї свободи й рівноправности, недержавні мали б по давньому зіставатись предметом «усмотрїній» свого правителєства, і до таких питань «внутрішньої політики» зась усім стороннім. Таке ставленнє питання одначе не тільки не може вдоволити прихильників свободи і рівноправности—воно небезпечне і для інтересів світової згоди. Виходить, що національність, коли хоче бути безпечною в своїх правах, мусить добитися державної самостійности, иньшої ради для неї немає—все вона буде під угрозою. Але який страшний вибуховий матеріал вносить в політичне жите таке ставленнє питання! які завязки нових війн таїть в собі! «Згода, яка не буде заснована на сім принципі (свободи народностей недержавних)—справедливо завважає в своїй промові през. Вільсон,—скрахеє неминучо: їй бракуватиме підстави, заложеної в почутю і сумлінню людства; дух всіх народів уперто і неустанно боротиметься против сього (національного

*) Текст її, оголошений Пег. Т. Аг., очевидно, стилізує гадки президента дуже недокладно. Місцями приходится угадувати зміст і звязь його гадок. Але головне в них ясне.

поневолення, очевидно), і цілий світ буде цьому симпатизувати. Людство зможе жити в згоді тоді тільки, як його існування буде зрівноважене, але таке зрівноваження не можливе, де мятеться дух, і там не може бути духового спокою де нема свідомости права, свободи й справедливости»..

І сю справу—національних відносин в середині держав през. Вільсон очевидно мислить під міжнародньою контролею тої будучої «сили», організацію котрої вважає першою умовою заховання європейської згоди. Ще вчора така ідея міжнародньої контролі здалася б неможливою спеціалістам державного права—оборонцям чистоти й непорушности зверхніх прав держави, державної суверенности. Але през. Вільсон не завагався назвати обмеження сеї безмежної недотикальности її першою умовою нових міжнародніх відносин. «Треба ж нарешті признати першенство публичного права над індивідуальними правами поодиноких держав», заявив він торік на зібранні «Ліги трівкої згоди». В своїй новій промові він уже надає певні конкретні форми (принаймні—більш конкретні, ніж перед тим) сій ідеї організованої міжнародньої контролі над самоволею суверенітету, і після тяжких досвідів отсих років ся ідея знаходить собі все більше спочуття. Поки що у державних народів, видимо, більше спочуття викликають його домагання забезпечення міжнародньою контролею свободних морських зносин, усунення морської блокади і т. ин., ніж змагання до забезпечення національної свободи і рівноправности. Але приймаючи принцип міжнародньої контролі раніше чи пізніше прийдеться поширити її й на сю область.

До того воно мабуть іде. Рік тому, друкуючи на сторінках одної поступової газети статі по національному питанню, я між иньшим висловляв переконання, що раніше чи пізніше надужитим правительств і державних народностей мусить бути положена межа міжнародньою контролею, і якийсь міжнародній трибунал в роді гагського кінець кінцем візьме на себе охорону національних меншостей і не-державних народностей від перемоги сильніших. Тоді сі гадки були вычеркнені як недопустимі. Тепер коли виголошені Вільсоном ідеї сміливо вдаряють в сю точку, хоч і з иньшого боку, в тій же газеті я читаю похвали Вільсоновому принципови міжнародніх обмежень суверенної самоволі, і сподіваюся, що тепер міжнародня контроля над внутрішньою політикою в національних відносинах уже не здається ересею. «Мій дім—мій замок», говорить Англієць, підчеркуючи недопустимість яких небудь вмішань в його хатні

справи; але право переступає поріг сього замку, коли в нім кривдять малих, безпомічних. Де кривда і насильство, мусить бути приступ праву.

Розуміється, головна трудність у тім, як упорядити органи тої будучої «міжнародньої сили», котру през. Вільсон хоче поставити на сторожі принципів рівности, справедливости і згоди. Як зробити, щоб слово сього міжнароднього органу було «з властью сполучене» і могло дійсно реалізувати всяку його постанову. Се питання, перед котрим спинялося вже багато реформаторів міжнароднього права на папері. Але коли береться до сього голова великої держави, єдиної, котра в момент ліквідації нинішньої війни стоятиме в повноті своїх економічних і всяких иньших засобів, розуміється йому буде легше реалізувати свої принципи, ніж тим кабінетним чи літературним теоретикам нової політики. Тим більше, що виголюючи свої принципи, він, справді, як сам каже, тільки розвиває ті ідеї, які лежать в основі американської демократії, і—додамо—взагалі в основі демократії світової.

В кождім разі важно вже саме те, що сі принципи нової політики виголошено з такою рішучістю і з такого авторітетного місця.

Гадки сі укладалися під безпосереднім вражінням промови през. Вільсона, а тиждень пізніше зайшла рішуча зміна в становіщі Сполучених Держав і їх президента.—Сполучені Держави перестали бути нейтральною стороною. Проголошенне Німеччиною підводної війни 18 (31) січня мало своїм наслідком, що Спол. Держави три дні пізніше розірвали дипломатичні зносини з Німеччиною. Після сього з дня на день уже сподівалися війни, але для її проголошення в Спол. Державах треба рішення конгресу, і очевидно з сим актом там не спішаться—навпаки останні відомости доносять про заходи Німеччини коло відновлення відносин.

Та чим би не скінчилось отсе напруження, у всякім разі Спол. Держави ще глибше пірнули тепер в відносини витворені війною, і се дає їх голосови ще більшу вагу при ліквідації її. Зближуючись ще тісніше до антигерманської коаліції, вони зможуть мати тим більше впливу на сю сторону, і принципи національної рівноправности й свободи, проголошені Вільсоном, можливо, внесуть більше конкретного змісту в її форми національного визволення.

М. Грушевський.